

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ**

ФЕРЕНС Богдан Володимирович

УДК 327:329.173]«1991/2018»(043.3)

**ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНОГО
ПРОСТОРУ УКРАЇНИ ТА ЄС**

Спеціальність 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних
систем та глобального розвитку

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Миколаїв – 2019

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі міжнародних систем та регіонального розвитку Дипломатичної академії України імені Геннадія Удовенка при Міністерстві закордонних справ.

Науковий керівник: доктор політичних наук, професор
Дудко Ірина Дмитрівна,
Національна академія державного управління при
Президентіві України, професор кафедри
парламентаризму та політичного менеджменту

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
Федуняк Сергій Георгійович,
Чернівецький національний університет
імені Ю. Федьковича,
професор кафедри міжнародних відносин;

кандидат політичних наук,
старший науковий співробітник
Мхитарян Наталія Ігорівна,
Державна установа «Інститут всесвітньої
історії НАН України»,
старший науковий співробітник відділу
історії країн Азії та Африки

Захист відбудеться «21» червня 2019 р. об 11:00 на засіданні спеціалізованої вченої ради К 38.053.01 в Чорноморському національному університеті імені Петра Могили за адресою: 54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10, зал засідань вченої ради.

Із дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Чорноморського національного університету імені Петра Могили за адресою: 54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10.

Автореферат розіслано 21 травня 2019 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. А. Громадська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасна парадигма інтеграційних процесів характеризується ускладненням багаторівневої системи зв'язків, у яких особливу роль починає відігравати феномен політичного простору. Відбувається зміна співвідношення зв'язків між внутрішньою та зовнішньою політикою держав і націй, збільшення кількості нових наднаціональних і неурядових акторів, залучених до сфери світової політики, зміщення акцентів у процесі прийняття політичних рішень на глобальному і регіональному рівні.

Поточні тенденції формують процес політичної транснаціоналізації як складової світової глобалізації, до якої, тією чи іншою мірою, залучені всі країни, включно з Україною. Так, у вимірі євроінтеграційних орієнтирів України саме тенденція на поглиблення процесів політичної транснаціоналізації набуває особливої ваги. Це зумовлює актуальність дослідження зазначених процесів у вимірі двосторонніх відносин України та ЄС. Вивчення зазначеного проблемного комплексу визначається необхідністю врахування нових реалій сучасної політичної системи. У практичному контексті цей процес вже вийшов за рамки національно-територіального детермінізму і потребує врахування нових форм діяльності політичних суб'єктів, які систематично долають національні кордони.

Серед основних провідників транснаціоналізації політичного простору на рівні Україна – ЄС є інституціональне співробітництво, міжпарламентські відносини, державні і недержавні актори, зокрема, політичні партії, громадські організації, які представлені на різних рівнях та наповнюють його ідеологічними, нормотворчими та ціннісними орієнтирами. Дослідження, окрім теоретичних аспектів теми, ролі зазначених чинників у поглибленні формування спільного політичного простору України та ЄС, носить як теоретичний, так і практичний характер, пов'язаний з окресленням перспектив інтеграційних процесів України.

Актуальність теми визначила ключове наукове завдання дисертаційної роботи, яке полягає в узагальненому теоретичному осмисленні процесів транснаціоналізації політичного простору та конкретизації цих процесів на рівні співробітництва України та Європейського Союзу; здійсненні системного аналізу стану та перспективи формування спільного політичного простору України та ЄС з огляду на державну політику в цьому контексті, поглиблення співробітництва між політичними партіями України та загальноєвропейськими партійними утвореннями, неурядовими організаціями, бізнесовими, професійними та міжкультурними асоціаціями.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження здійснене в рамках комплексної теми науково-дослідницьких робіт Дипломатичної академії України імені Геннадія Удовенка при

Міністерстві закордонних справ «Трансформація міжнародних відносин нового і новітнього часу та Україна: політичні, дипломатичні та економічні фактори в глобальному та регіональному вимірах» (державний реєстраційний номер 0110U005981), а також проблематики науково-дослідної Інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії України імені Геннадія Удовенка при Міністерстві закордонних справ.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є теоретико-методологічне та практичне дослідження процесу формування транснаціоналізації політичного простору України та ЄС, визначення чинників впливу на процеси транснаціоналізації у вимірі державних і недержавних акторів сторін.

Відповідно до мети визначено низку **завдань**:

1. Визначити стан наукової розробки проблеми транснаціоналізації політичного простору (включно з виміром політичного простору України і ЄС); дослідити концептуально-теоретичні основи політичного виміру транснаціоналізації.
2. Узагальнити тенденції транснаціоналізації політичного простору в межах Європейського Союзу та в рамках Європейської політики сусідства; дати теоретичне осмислення зовнішньої політики ЄС та визначити в ній місце України.
3. Окреслити та визначити основні чинники, які впливають на транснаціоналізацію політичного простору України та ЄС.
4. Визначити напрями державної політики щодо поглиблення процесів транснаціоналізації політичного простору.
5. Охарактеризувати роль національного парламенту, політичних партій, неурядових громадських організацій у формуванні спільного політичного простору.
6. Розробити когнітивну модель транснаціоналізації політичного простору України та ЄС та прорахувати контури зворотного зв'язку системоутворюючих факторів.
7. Змоделювати перспективи входження України до політичного простору Європейського Союзу.

Об'єктом дослідження є сучасна парадигма інтеграційних процесів України та Європейського Союзу у сфері політичних відносин.

Предметом дослідження є процес становлення та розвитку транснаціоналізації політичного простору України та ЄС.

Хронологічні рамки дослідження. Нижньою межею дослідження є 1992 рік – підписано Маастрихтський договір, який вніс істотні зміни в Договір про ЄС. Вихід за нижню межу хронологічних рамок спричинено аналізом історичних передумов трансформації політичного простору ЄС. Верхньою межею є 2019 рік, оскільки ситуація перебуває в динаміці та постійно змінюється.

Територіальні рамки роботи обмежені територією європейського простору, що включає в себе держави-члени ЄС, а також держави Східного партнерства (Азербайджан, Вірменія Грузія, Молдова, Україна). Вихід за ці рамки пояснюється необхідністю аналізу позиції і впливу провідних позарегіональних акторів.

Методи дослідження. Проблематика дослідження зумовила авторську методологію як комплекс взаємопов'язаних між собою пізнавальних принципів та дослідницьких методів. Застосування системного підходу до дослідження дало змогу проаналізувати основні складові транснаціоналізації політичного простору України та ЄС.

Праксеологічний підхід забезпечив оптимізацію дослідження через аналіз практичної дії урядових кіл України, а також керівних структур Європейського Союзу в аспекті розвитку політичних зв'язків двох сторін. Новаторським в українській політологічній науці стало застосування методу і водночас підходу когнітивного моделювання, який включає в себе розробку когнітивної карти основних факторів, які впливають на формування спільного політичного простору України та ЄС, а також визначення ступенів їхнього впливу.

При класифікації та аналізі історіографічних джерел і літератури використовувались історичний, хронологічний, логічний та емпірико-аналітичний методи дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в системному аналізі феномену політичного простору та впливу транснаціоналізму у вимірі багаторівневих відносин, а також окресленню перспективи інтеграційних орієнтирів ЄС та України за рахунок посилення міжпарламентського та міжпартійного співробітництва у контексті європеїзації.

Наукові положення, які найбільш повною мірою розкривають новизну дослідження, полягають у наступному:

у перше

- досліджено категорію «політичний простір» у процесі становлення політичної системи України та поглиблення співробітництва з Європейським Союзом;

- визначено роль європеїзації, інституціонального, міжпартійного, регіонального та транскордонного співробітництва, трансміграції у контексті транснаціоналізації політичного простору України та ЄС;

- розроблено когнітивну модель транснаціоналізації політичного простору України та ЄС; прораховано впливи системоутворюючих факторів на процес транснаціоналізації політичного простору сторін;

- проаналізовано напрями державної політики України, співробітництво політичних партій України та загальноєвропейських партійних утворень, державних і недержавних акторів в аспекті транснаціоналізації політичного простору України і ЄС;

– змодельовано перспективи входження України до політичного простору Європейського Союзу.

удосконалено

– теоретичне формулювання та застосування понять «транснаціоналізація», «політичний простір», «європеїзація» «трансмігранти», «транснаціональні еліти»;

– розуміння процесів становлення політичного простору в межах ЄС на засадах Лісабонської угоди, багаторівневого врядування та вибудовування міжпартійної ієрархії;

– теоретичне осмислення зовнішньої політики ЄС та місце в ній України;

– практичне розуміння проникнення в політичний простір ЄС за рахунок співробітництва з європейськими наднаціональними партійними утвореннями та недержавними акторами;

– підхід, використовуючи який, з'являється можливість класифікувати українські політичні партії, які не мають чітких ідеологічних засад;

– напрями державної політики в контексті вибудовування взаємозв'язків з мозковими центрами, адвокаційними групами, лобістськими та донорськими організаціями, засобами масової інформації в епоху впливів інформаційно-комунікаційних технологій.

дістало подальшого розвитку

– виокремлення системоутворюючих чинників, які впливають на формування спільного політичного простору України та ЄС, а також визначення ступеню їхніх взаємозв'язків.

Практичне значення одержаних результатів визначається можливістю використання отриманих результатів при виробленні стратегії поступового проникнення українських політичних партій та інституцій, інших державних і недержавних акторів в політичний простір ЄС, а також більш глибокого розуміння вітчизняними науковцями та особами, які приймають рішення, внутрішніх багаторівневих транснаціоналізованих процесів всередині Європейського Союзу.

Використання формулювання «спільний політичний простір України та ЄС» у офіційних заключних документах, заявах високопосадовців, наукових та публіцистичних матеріалах буде сприяти наближенню політичної системи України до норм і стандартів ЄС.

Крім того, наукові напрацювання дисертації можуть бути використані під час підготовки та викладанні таких дисциплін, як «Міжнародні відносини і зовнішня політика», «Україна в системі міжнародних відносин», «Євро-інтеграційна політика України», а також висвітленні окремих тем у рамках курсів політології, теорії міжнародних відносин та інших дисциплін соціального та гуманітарного спрямування.

Особистий внесок аспіранта. Дисертаційна робота є самостійно виконаним науковим дослідженням. Наукові положення, узагальнення і висновки, що виносяться на захист, отримані автором самостійно.

Апробація отриманих результатів. Апробація основних положень дисертаційної роботи та результатів досліджень здійснювалась у рамках науково-практичних конференцій та семінарів, у тому числі, на XXIV Економічному форумі. (2–4 вересня 2014 р., м. Криниця-Здруй), VIII Міжнародному форумі «Україна – ЄС» (15–17 лютого 2015 р., м. Лодзь); Всеукраїнському форумі щодо викликів та можливостей соціального розвитку України в рамках Асоціації з ЄС (20 лютого 2015 р., м. Київ); круглому столі «Рада за Європу» (26 березня 2015р., м. Київ); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Реструктуризація глобального простору: історичні імперативи та виклики» (23 квітня 2015 р., м. Київ); Міжнародній конференції «Поглиблення співпраці країн Чорноморського регіону» (26–28 серпня 2016 р., м. Бухарест); круглому столі «Україна за 25 років Незалежності: громади, політичний плюралізм, суспільство» (16 жовтня 2016 р., м. Київ); міжнародному форумі «Україна може бути іншою» (28 лютого 2018 р., м. Київ); міжнародній конференції «Перспективи співробітництва між політичними партіями та профспілками України та ЄС» (12 травня 2018 р. м. Київ).

Публікації. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження викладено у 10 публікаціях, з них 4 статті – у наукових фахових виданнях України з політичних наук, 1 – у закордонному науковому фаховому виданні, 3 – публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації, 2 – матеріали та тези наукових конференцій.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, основної частини (3 розділи, 9 підрозділів), висновків, списку використаних джерел. Обсяг роботи становить 232 сторінок, з яких обсяг основного тексту – 202 сторінки. Список використаної літератури складає 275 джерел.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, окреслено мету та завдання, визначено об'єкт і предмет дослідження, охарактеризовано методологію дослідження, визначено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено інформацію про апробацію результатів дисертації.

Перший розділ «**Стан наукової розробки проблеми транснаціоналізації політичного простору**» присвячено аналізу історіографії та джерельної бази та з'ясуванню концептуально-теоретичних засад дослідження категорії «політичного простору» та процесів транснаціоналізації у міжнародних відносинах.

У підрозділі 1.1. «Історіографія та джерельна база дослідження» з'ясовано рівень опрацювання досліджуваної проблеми у вітчизняній і зарубіжній науковій літературі.

Аналіз історіографії та джерельної бази в рамках зазначеної дисертаційної теми дає можливість зробити висновок, що в наукових дослідженнях здебільшого розглядалися питання загального характеру, зокрема, щодо двостороннього співробітництва між Україною та ЄС у різних сферах, Європейської політики сусідства та Східного партнерства, правового регулювання та державного розвитку України в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції. Досить ґрунтовно опрацьовані теми, які стосуються адаптації українського законодавства до права ЄС, імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, дотримання європейських цінностей, зокрема щодо забезпечення верховенства права та ефективного публічного управління.

Однак, проблематика дослідження політичного простору, впливу недержавних акторів на поглиблення інтеграційних процесів, перебуває на стадії методологічної розробки та вимагає більш ґрунтовного вивчення.

Серед робіт, які заслуговують на увагу в аспекті зазначеної теми – колективні монографії іноземних авторів, зокрема праці М. Альберта, Г. Блюма, Я. Хельміга, А. Лотца і Й. Уолтера «Транснаціональні політичні простори: агенти – структури – взаємодії» 2009 р. та книга фахівців-політологів і міжнародників з США, Канади і Великобританії під керівництвом Й. Фергюсона, заступника директора Центру глобальних змін і глобального управління Ратгерського університету (Нью-Джерсі, США), і Р. Баррі Джонса, почесного професора Університету Рідінга (Беркшир, Великобританія) «Політичний простір: кордони змін і управління в глобалізованому світі» 2002 р.

Корисним також вбачається опрацювання класичних концепцій визначення простору, які сформувалися в руслі геополітики. Серед найбільш помітних теорій – це концепція Ф. Ратцеля про державу як просторовий організм; теорія «хартленда» як стратегічно важливого простору Дж. Маккіндера; теорія А. Мехена та ін. У геополітичному розумінні простір – це, перш за все, територія, яка визначає силу і міць держави. «Територіальний простір» і «політичний простір» у цих концепціях розглядаються як тотожні поняття.

Питання розуміння соціального простору було досліджено німецьким філософом і соціологом Георгом Зіммелем. Його співвітчизник Генріх Ріккерт висунув ідеї простору культури і динаміки культурних смислів. Англійський соціолог Ентоні Гідденс сформулював концепцію структуризації для аналізу сутності взаємозв'язків у суспільстві і соціальних змін у просторово-часовому вимірі.

Однак, найбільш ґрунтовно теорія соціального простору розкривається у працях відомого французького філософа, соціолога, публіциста П. Бурдьє, який виокремлює спільні характеристики, які притаманні як соціальному, так і географічному простору.

Варто також виокремити роботи американських науковців Дж. Найя та Р. Кеохейна, присвячені питанням впливу глобалізаційних процесів на політичний простір. У своїй праці «Транснаціональні відносини та світова політика», яка була надрукована у 1971 р., вони вперше запропонували концептуалізувати взаємодії транснаціонального та глобального характеру, які не обмежуються національними кордонами.

Незважаючи на все ж таки провідну роль держав у побудові міжнародного співробітництва, значна частина взаємозв'язків припадає на діяльність неурядових акторів, таких, як: міжнародні організації, транснаціональні корпорації, регіональні утворення та засоби масової інформації. Новий формат глобальної багаторівневої комунікації у підсумку впливає на позиції та внутрішню політику держав. У праці В. Кайзера та П. Старьє виокремлено основні характеристики транснаціональних форм і процесів, які прискорюють або посилюють історичні закономірності діяльності, а також представляють собою нові форми людської взаємодії.

Деякі теоретичні напрацювання в контексті концептуалізації політичного простору містяться в російській політичній науці. Зокрема, колективні монографії, підготовлені в ІМЕМ РАН, – «Транснаціональний політичний простір: нові реальності міжнародного розвитку» 2010 року та «Транснаціональні політичні простори: явище і практика» 2011 р., а також дисертаційне дослідження І. Прохоренко «Іспанія в ЄС: взаємовплив національного і транснаціонального політичних просторів».

Однак, у процесі більш ґрунтовного ознайомлення з напрацюваннями російських науковців щодо внутрішньополітичних та безпекових питань ЄС, варто дещо критично сприймати їхню оптимістичну оцінку потенційної спроможності Росії відігравати провідну роль в економічному вимірі для країн Східного партнерства та у створенні надійного підґрунтя для становлення пострадянського простору.

Значний масив наукових досліджень було опрацьовано з метою визначення ролі політичних партій та громадських організацій у трансформації сучасної України. Варто відзначити монографії, у яких розглядається широкий спектр проблем, пов'язаних зі становленням багатопартійності в Україні, а саме: «Політичні партії як інститут державної політики та управління: теоретико-методологічний аналіз» (Л. Гонюкова), «Еволюція партійної системи України в умовах трансформації соціальних і політичних структур» (Ю. Остапеч, Н. Шестак, І. Дудінська), «Трансформація партійної системи: український досвід у європейському контексті» (за редакцією Ю. Якименка).

У підрозділі 1.2. «Транснаціоналізація політичного простору: концептуально-теоретичний вимір проблеми» здійснено аналіз концептуально-теоретичного виміру обраної проблематики.

Складність концептуалізації політичного простору пояснюється феноменом його існування та функціонування. Міждисциплінарний характер просторового сприйняття, з одного боку, надає більш широкий спектр для оцінки його походження та застосування, однак з іншого – розмиває подекуди сутність самої категорії.

Окрім політології, категорія простору знаходить своє відображення у географії, економіці та суспільних науках, зокрема, використовується в соціології, етнології, психології, культурології та історії.

Обрані теоретико-методологічні підходи дають підстави вважати, що використання обраної категорії в аналізі політичних процесів є доцільним та подекуди необхідним. Політичний простір являє собою просторову конфігурацію політичного життя у взаємозв'язку з часом, формою, яка має певні стійкі відносини між людьми і політичними інститутами, між індивідуальними і колективними суб'єктами і акторами в процесі організації і здійснення влади і управління.

Топологія політичного простору не має географічної основи, хоча спосіб пізнання політики через прив'язку її елементів до території може бути одним із важливих параметрів. У кожному конкретному випадку політичний простір може бути як одновимірним, так і багатовимірним, з різною кількістю вимірів, оскільки використовується для дослідження різноманітних явищ політичного життя і різнорівневого політичного процесу.

Комунікація є тією необхідною складовою, яка покликана налагоджувати контакти та забезпечувати взаємодію всіх сегментів та рівнів політичного простору. У практичному розумінні саме комунікативні відносини відіграють роль стабілізуючих елементів, які надають політичному простору здатність до збереження цілісності та впорядкування.

Саме прихильники транснаціоналізму найчастіше використовують категорію політичного простору для розуміння складних геополітичних трансформацій, не обмежуючи себе лише територіальними прив'язками. Транснаціоналізм загалом характеризується численними зв'язками і взаємодіями, що зв'язує не лише інститути, але й індивідів крізь кордони національних держав.

Роль держав у побудові міжнародного співробітництва залишається ключовою, однак з кожним днем значна частина взаємозв'язків все частіше припадає на діяльність неурядових акторів, таких як: міжнародні організації, транснаціональні корпорації, регіональні утворення та засоби масової інформації.

Новий формат глобальної багаторівневої комунікації у підсумку безпосередньо впливає на позиції та внутрішню політику держав та визначає траєкторію їхнього майбутнього.

У другому розділі **«Політичний простір ЄС та України як транс-національна система Європейського континенту»** розглянуто основні трансформації політичного простору ЄС та України, а також визначено ключові системоутворюючі чинники формування спільного політичного простору.

Підрозділ 2.1. *«Лісабонська угода і специфіка трансформації європейського політичного простору»* присвячений особливостям становлення та розвитку політичного простору Європейського Союзу.

Виявлено, що результатом тривалого процесу інтеграції держав-членів у наднаціональний економічний та політичний союз стало створення унікальної форми наднаціонального організаційного поля, у якому рівень успішності пошуку балансів для забезпечення співвідношення національних інтересів та інтересів об'єднання визначає подальшу динаміку розвитку.

Зазначено, що на противагу досить критичним оцінкам щодо недосконалості системи зовнішньополітичного управління, які дають деякі дослідники, подолання неоднорідності ЄС запровадженням та функціонуванням більш спрощеної ієрархічної системи, здатної забезпечити баланс повноважень між інститутами Союзу і державами-членами, є малоймовірним. Адже інтеграція у сфері зовнішньої політики та безпеки є одним із найбільш амбітних і водночас найбільш суперечливих вимірів політичних процесів у Європейському Союзі.

У підрозділі 2.2. *«Теоретичний вимір зовнішньої політики ЄС та місце у ній України»* аналізуються особливості теоретичного осмислення та пошуку свого місця Україною у зовнішній політиці ЄС.

Доведено, що унікальна природа ЄС, вимагає, в першу чергу, не лише посилення інтеграційних процесів між країнами-членами, але й розширення зон співробітництва та впливу поза кордонами Співтовариства з метою вибудовування надійних політичних, економічних, ціннісних та культурних зв'язків. Ці зв'язки слугують певним базисом для визначення необхідного рівня просторового взаємопроникнення з третіми країнами, зокрема Україною. Комунікація з третіми країнами, яку використовує ЄС, застосовуючи диференційований підхід, відбувається в рамках функціонування Європейської політики сусідства.

У підрозділі 2.3. *«Системоутворюючі чинники транснаціоналізації політичного простору України і ЄС»* виокремлюються чинники, які впливають на транснаціоналізацію політичного простору України та ЄС.

Такими чинниками слугують: інституціональне та міжпартійне співробітництво, міжрегіональна та транскордонна співпраця, європеїзація,

громадянське суспільство, бізнес, ТНК, профспілкові об'єднання, ЗМІ, спортивні та культурні обміни.

Чинник інституціонального співробітництва, який безпосередньо впливає на процес транснаціоналізації політичного простору України та ЄС, включає в себе міжпарламентський рівень співробітництва та залучення до процесу прийняття рішень громадянського суспільства.

Виявлено, що за рахунок європеїзації та залучення до процесу недержавних акторів відбувається розмивання правових, інституційних, геополітичних, культурних, а також транзакційних кордонів.

У третьому розділі **«Політико-аналітичне моделювання перспектив інтеграції України в політичний простір ЄС»** охарактеризовано практичні аспекти проникнення України в політичний простір ЄС.

Підрозділ 3.1. *«Напрями державної політики щодо поглиблення транснаціоналізації політичного простору України і ЄС»* присвячений сучасному стану державної політики України в контексті поглиблення політичних відносин з ЄС, а також визначенню основних напрямків ефективного врядування.

З'ясовано, що система державного управління характеризується складною формою взаємодії з великою кількістю бюрократичних перепон, які знижують ефективність реалізації покладених на неї функцій.

У підрозділі 3.2. *«Роль національного парламенту, політичних партій та громадянського суспільства у формуванні спільного політичного простору сторін»* розглядається рівень залучення у формування спільного політичного простору України та ЄС парламенту, політичних партій та громадянського суспільства.

Доведено, що рівень парламентського впливу в питаннях ЄС корелюється з роллю, яку відіграє парламент у внутрішньополітичних справах. Обґрунтовується, що за рахунок системної співпраці політичних партій та громадських організацій відбувається ухвалення необхідних важливих рішень на рівні ЄС та України. Досить інноваційним у вітчизняній політологічній школі стало визначення діяльності транснаціональних політичних фондів як допоміжних чинників, які є ідеологічно близькими до основних європейських політичних партій.

У підрозділі 3.3. *«Транснаціоналізація політичного простору України та ЄС: когнітивне моделювання»* розроблено когнітивну модель транснаціоналізації політичного простору та визначено ступінь взаємозалежності базових факторів.

Виявлено, що запропонована когнітивна модель відображає реальні процеси транснаціоналізації політичного простору України та ЄС і за рахунок поглиблення процесів європеїзації, інституціонального та міжпартійного співробітництва, залучення недержавних акторів, інтеграційні процеси

всередині організаційного поля будуть посилюватися. Водночас відцентрові процеси, які можуть підвищити рівень конфліктогенності всередині ЄС, будуть негативно впливати на перспективу подальшого взаємопроникнення політичних просторів України та ЄС.

Підрозділ 3.4. «*Сценарії подальшої інтеграції України в політичний простір ЄС*» фокусується на розробці сценаріїв подальшої перспективи інтеграції України у політичний простір ЄС.

Рекомендовано формування безпекових та економічних пріоритетів у двосторонніх відносинах, які слугують ключовими драйверами впливу на процес взаємопроникнення політичних просторів, а також, за рахунок ефективного врядування та зміни політичних еліт, забезпечення консолідації суспільства навколо суто прагматичних національних інтересів, які допомагають Україні посилювати процеси європеїзації, міжпартійне та інституціональне співробітництво з ЄС.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз транснаціоналізації політичного простору України та Європейського Союзу, метою якого було вирішення поставлених завдань у рамках дисертаційного дослідження, дає змогу зробити такі висновки:

1. Категорія «політичного простору» є дещо новою в наукових розробках сучасних політичних процесів, однак останнім часом усе більше науковців, переважно закордонних, намагаються використовувати просторовий підхід у поясненні важливих явищ, які відбуваються на Європейському континенті та у глобальному середовищі. У вимірі євроінтеграційних орієнтирів України саме тенденція на поглиблення процесів політичної транснаціоналізації за своєю природою характеризується набагато більшою різноманітністю, ніж класичні міждержавні відносини.

Аналіз історіографії та джерельної бази в рамках зазначеної дисертаційної теми дає можливість зробити висновок, що в наукових дослідженнях переважним чином розглядалися питання загального характеру, зокрема, щодо двостороннього співробітництва між Україною та ЄС у різних сферах, Європейської політики сусідства та Східного партнерства, правового регулювання та державного розвитку України в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції.

У вітчизняній і зарубіжній науці кількість ґрунтовних напрацювань зазначеної теми є обмеженою. Натомість питання, які частково розглядаються у дисертаційному дослідженні, як, наприклад, процеси транснаціоналізації, трансформація європейського політичного простору, багаторівневе управління, європеїзація, теоретичне осмислення зовнішньої політики ЄС, знайшли своє відображення у низці фахових матеріалів.

Виявлено, що в контексті концептуально-теоретичного виміру приборчники реалізму та неореалізму, використовуючи категорію «політичного простору» у своїх дослідженнях, ототожнюють її з політичною системою.

За допомогою системного та комунікативного підходів, конструктивізму, інституціоналізму та організаційної теорії вдалося більш глибоко розпізнати сутність політичного простору. Однак, саме прихильники транснаціоналізму найчастіше застосовують цю категорію для розуміння складних гео-політичних трансформацій, не обмежуючи себе лише територіальними прив'язками.

2. Установлено, що тривалий процес інтеграції держав-членів ЄС у наднаціональний економічний та політичний союз створив унікальні форми транснаціонального організаційного поля, у якому рівень успішності пошуку балансів для забезпечення співвідношення національних інтересів та інтересів об'єднання, визначає подальшу динаміку розвитку.

Ухвалення Лісабонської угоди суттєво змінило засади функціонування Європейського Союзу, реформувавши при цьому діяльність інституційних органів та систему прийняття політичних рішень. Такий крок став тим необхідним рушійним імпульсом, який допоміг оновити політичні процеси на різних рівнях Співтовариства, не порушуючи таким чином крихкого політичного балансу.

Разом зі зміною співвідношення повноважень між основними інститутами ЄС, змінюється і сама роль та вплив політичних партій національного та наднаціонального рівнів.

На противагу відцентровим процесам, з якими доводиться зіштовхуватися, Європейський Союз завжди намагався запропонувати різні форми інтеграції, як для держав-членів, так і партнерів, які потенційно можуть стати кандидатами на вступ. Тому інструмент політики розширення, який було запроваджено саме з цією метою, також зазнав трансформації під впливом Лісабонської угоди.

Створення Європейської дипломатичної служби, основним завданням якої стало абсорбування різних позицій держав-членів, допомогло Співтовариству напружувати спільне бачення щодо питань зовнішньополітичного характеру. Європейська політика сусідства, зокрема, формат Східного партнерства, став допоміжним імпульсом, за рахунок якого з'явилися додаткові системоутворюючі чинники для проникнення європейських цінностей, політичних смислів, значень і розуміння у політичні простори країн-сусідів, зокрема України.

Ключовим інтересом у рамках наявної зовнішньополітичної стратегії ЄС для України є використання додаткових можливостей, які покликані позитивно впливати на формування спільного політичного простору. А це, зокрема, і ефективне інституціональне співробітництво, і поглиблення зони

вільної торгівлі, безвізовий режим та асоційоване членство в рамках підписаної та ратифікованої Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

3. Транснаціоналізація спільного політичного простору між Україною та ЄС тісно пов'язана з реалізацією ключових пріоритетів та залежить, у першу чергу, від впливу основних системоутворюючих чинників. Такими чинниками слугують: інституціональне та міжпартійне співробітництво, міжрегіональна та транскордонна співпраця, європеїзація, трансміграція, громадянське суспільство, бізнес, ТНК, профспілкові об'єднання, ЗМІ, спортивні та культурні обміни. Вплив цих чинників відображає загально-світові інтеграційні тенденції, хоча рівень їх включення в процеси транснаціоналізації залежить від багатьох обставин, зокрема, результативності забезпечення демократизації українського суспільства, ефективного врядування та активності недержавних акторів. Дослідження зазначених форм впливу не є вичерпними в контексті всього різноманіття можливих аспектів заявленої проблематики. Однак, питання легітимності транснаціональних мереж, ролі та форм участі громадянського суспільства в контексті інтеграційних процесів між Україною та ЄС, значення ідеології в конструюванні орієнтирів політико-просторового розвитку, слугують дієвим підґрунтям для подальшого аналізу транснаціональної політичної організації.

4. Реалізація української державної політики відбувається в досить складних соціально-політичних умовах та під впливом зовнішніх загроз. Визначено, що система державного управління характеризується складною формою взаємодії з великою кількістю бюрократичних перепон, які знижують ефективність реалізації покладених на неї функцій, зокрема у сфері європейської інтеграції. Тому, з метою поглиблення транснаціональних зв'язків з ЄС необхідно враховувати в якості легітимних учасників політичних відносин транснаціональних акторів, що здійснюють свою діяльність в економічному, політичному, інформаційному та культурному середовищі, а також появу нових, нетрадиційних каналів і інструментів транснаціональних взаємодій, таких, як, цифрові інформаційні та комунікаційні технології та надсучасні мережеві канали інтерактивного спілкування. Лише за рахунок креативності управлінської діяльності, посилення інституційної спроможності, вдосконалення елементів політичної системи можливо досягнути необхідних параметрів стабільності та якісного зростання державного врядування.

5. З'ясовано, що рівень парламентського впливу в питаннях ЄС корелюється з роллю, яку відіграє парламент у внутрішньополітичних справах, оскільки процедури парламентської перевірки покликані відновити баланс виконавчої та законодавчої влади, на який впливає європейська інтеграція. Ефективне інституціональне співробітництво на парламентському рівні в рамках Угоди про асоціацію залежить від забезпечення політичної ваги та належної спроможності Комітету з питань європейської інтеграції.

Обґрунтовується, що за рахунок системної співпраці політичних партій відбувається ухвалення необхідних важливих рішень на рівні ЄС та України, які в подальшому слугують поглибленню інтеграції спільного політичного простору. Такі рішення, зазвичай, не можуть прийматися без належної експертної оцінки та проведення відповідних консультацій з представниками громадянського суспільства. У зв'язку з цим, неурядові громадські організації, мозкові центри, адвокаційні мережі формують транснаціональну групу акторів, важливість якої, у посиленні транснаціональних зв'язків на рівні України та ЄС, постійно зростає.

Досить інноваційним у вітчизняній політологічній школі стало визначення діяльності транснаціональних політичних фондів як допоміжних чинників, які є ідеологічно близькими до основних європейських політичних партій і сприяють покращенню політичної культури, проведенню неформальних консультацій та забезпеченню підтримки України на рівні ЄС.

6. Розробка когнітивної моделі транснаціоналізації політичного простору України та ЄС, сутність якої полягає у суб'єктивній оцінці автором впливів системоутворюючих чинників, дозволила виявити ступінь залежності функціональності політичного простору. Тобто, які фактори визначають необхідну динаміку, та які елементи багаторівневих відносин перебувають під безпосереднім впливом.

Виявлено, що конфліктогенність притаманна як європейському, так і українському політичному простору, однак різниця полягає в тому, що у ЄС це явище зумовлене можливим неспівпадінням інтересів і високою конкуренцією між державами-членами. Натомість в Україні конфліктогенність виявляється, насамперед, у боротьбі політичних еліт та кланово-олігархічних груп впливу.

7. Здійснення моделювання перспектив входження України до політичного простору ЄС дало змогу на прикладі трьох сценаріїв (надійна інтеграція, інтеграція з перешкодами, слабка інтеграція) визначити, що саме за рахунок поглиблення інституціонального та міжпартійного співробітництва, залучення недержавних акторів, а також європеїзації, інтеграційні процеси всередині організаційного поля будуть посилюватися. Натомість, відцентрові процеси, які можуть підвищити рівень конфліктогенності всередині ЄС, негативно впливатимуть на перспективу подальшого взаємопроникнення політичних просторів України та ЄС.

Розроблені сценарії подальшої інтеграції України в політичний простір ЄС дають можливість експертному середовищу та особам, які приймають рішення, враховувати їх у практичній роботі. Акцентовано увагу на таких напрямках діяльності, які набувають ваги у вимірі реалізації позитивних сценаріїв, як:

- формування безпекових та економічних пріоритетів у двосторонніх відносинах, які слугують ключовими драйверами впливу на процес взаємопроникнення політичних просторів;
- забезпечення консолідації суспільства навколо суто прагматичних національних інтересів, які покликані допомагати Україні посилювати євро-інтеграцію, зокрема інституціональне та міжпартійне співробітництво з ЄС;
- створення умов для зменшення впливів кланово-олігархічних груп та зміцнення середнього класу, шляхом ефективної роботи правоохоронних, антикорупційних органів та судової гілки влади, розвитку малого і середнього бізнесу, відновлення важкої промисловості;
- поглиблення досвіду участі українських неурядових організацій у напівофіційних глобальних політичних партнерствах, які колективно формуються бізнесом, професійними асоціаціями, міжнародними організаціями та урядами, як партнерство для забезпечення глобальних суспільних благ;
- переорієнтація зовнішньої політики України на врахування специфіки функціонування багаторівневого управління на рівні ЄС та проникнення у транснаціональні мережеві зв'язки, які існують між країнами-членами.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

у яких представлені основні наукові результати дисертації

1. Ференс Б. В. Трансформація політичного простору сучасної України: тенденції і сучасність // Науковий вісник Дипломатичної академії України. Київ, 2015. Вип. 22. Частина II. Серія «Політичні науки». С. 104–109.
2. Ференс Б. В. Україна та світова спільнота. Майбутні сценарії // Зовнішні справи. 2015. № 5. Політичні науки. С. 50–53.
3. Ференс Б. В. Київ – Брюссель. Рух без цілі? // Зовнішні справи. 2017. № 3. Політичні науки. С. 28–29.
4. Ференс Б. В. Зовнішня політика ЄС та Україна (теоретичне осмислення) // Історико-політичні студії. Серія «Політичні науки». Київ, 2018. № 2 (10). С. 114–124.
5. Ferens B. Political space of the EU. Theoretical framework // European Political and Law Discourse. Prague, 2018. Vol. 5. Issue 6. P. 52–58.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Ференс Б. В. Перспективи співробітництва між політичними партіями та профспілками України та ЄС // Матеріали за результатами міжнародної конференції «Перспективи співробітництва між політичними партіями та профспілками України та ЄС» (м. Київ, 12 травня 2018 р.). Київ, 2018. С. 2–4.
7. Ференс Б. В. Політика може бути іншою // Інститут демократії та соціального прогресу – Збірка матеріалів за результатами конференції «Україна може бути іншою» (м. Київ, 26 лютого 2018 р.). Київ, 2018. С. 4–9.

які додатково відображають наукові результати дисертації

8. Ференс Б. В. Проблематика формування політичного простору України та ЄС // Європейські історичні студії. Електронний журнал. Наукове видання Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2016. № 4. С. 32–43. URL: <http://eustudies.history.knu.ua/489-2/>

9. Що таке соціал-демократія? Науково-популярне видання // Б. Ференс та інші; під редак. В. Шибко. Київ, 2016. 48 с.

10. Ференс Б. В. Голландський реслінг // Международная политика и общество. IPG Journal. 25.01.2017. URL: <https://www.ipg-journal.io/rubriki/evropeiskaja-integracija/statja/show/gollandskii-resling-205//>

АНОТАЦІЯ

Ференс Б. В. Транснаціоналізація політичного простору України та Європейського Союзу. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку. – Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Миколаїв, 2019.

Дисертаційне дослідження присвячене комплексному аналізу транснаціоналізації політичного простору України та Європейського Союзу. Актуальність теми дослідження зумовлюється євроінтеграційними орієнтирами України, реалізація яких у вимірі двосторонніх відносин України та ЄС об'єктивно вимагає сприяння, а також, поглибленого наукового осмислення процесу транснаціоналізації політичного простору сторін.

Напрацювання, які вдалося отримати в процесі роботи над дисертацією, розкривають усю складність та багатогранність обраної проблематики.

Виокремлено основні системо-утворюючі чинники, які безпосередньо впливають на процес транснаціоналізації спільного політичного простору України та ЄС, – інституційне та міжпартійне співробітництво, між-регіональна та транскордонна співпраця, європеїзація, громадянське суспільство, бізнес, ТНК, профспілкові об'єднання, ЗМІ, спортивні та культурні обміни

Беручи до уваги результати когнітивного моделювання, а також проведеного аналізу в рамках дисертаційної роботи, було розроблено сценарії подальшої інтеграції України в політичний простір ЄС, які дають можливість експертному середовищу та особам, які приймають рішення, враховувати їх у своїй роботі.

Ключові слова: транснаціоналізація, політичний простір, інституціональне співробітництво, організаційне поле, європеїзація, політичні партії, громадянське суспільство, когнітивне моделювання, Україна, Європейський Союз.

АННОТАЦИЯ

Ференс Б. В. Транснационализация политического пространства Украины и Европейского Союза. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.04 – политические проблемы международных систем и глобального развития. – Черноморский национальный университет имени Петра Могилы, Николаев, 2019.

Диссертационное исследование посвящено комплексному анализу транснационализации политического пространства Украины и Европейского Союза. Актуальность темы исследования обусловлена евроинтеграционными ориентирами Украины, реализация которых в измерении двусторонних отношений Украины и ЕС объективно требует содействия, а также углубленного научного осмысления процесса транснационализации политического пространства сторон.

Наработки, которые удалось получить в процессе работы над диссертацией, раскрывают всю сложность и многогранность выбранной проблематики.

Выделены основные системообразующие факторы, которые непосредственно влияют на процесс транснационализации общего политического пространства Украины и ЕС, – институциональное и межпартийное сотрудничество, межрегиональное и трансграничное сотрудничество, европеизация, гражданское общество, бизнес, ТНК, профсоюзные объединения, СМИ, спортивные и культурные обмены.

Принимая во внимание результаты когнитивного моделирования, а также проведенного анализа в рамках диссертационной работы, были разработаны сценарии дальнейшей интеграции Украины в политическое пространство ЕС, которые дают возможность экспертной среде и лицам, принимающим решения, учитывать их в своей работе.

Ключевые слова: транснационализация, политическое пространство, институциональное сотрудничество, организационное поле, европеизация, политические партии, гражданское общество, когнитивное моделирование, Украина, Европейский Союз.

SUMMARY

Ferens B. V. Transnationalization of the political space of Ukraine and the European Union. – Manuscript.

Thesis for obtaining a scientific degree PhD (Political Science) on specialty 23.00.04. – Political Problems of International Systems and Global Development. – Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, 2019.

The doctoral thesis is about the complex analysis of the transnationalization of the political space of Ukraine and the European Union. In the dimension of euro-

integration benchmarks of Ukraine, the tendency to deepen the processes of political transnationalization needs a special attention, which, in its turn, leads to a more in-depth understanding of these processes in the measurement of bilateral relations between Ukraine and the EU.

The concepts, that were developed during the process of working on the dissertation, reveal all the complexity and versatility of the chosen problem. The category of political space is somewhat new in the studies of contemporary political processes, but lately more and more scholars, in majority foreign ones, are trying to use a spatial approach to explain the various phenomena that occur in the global environment.

The analysis of historiography and resource base have made it possible to obtain and use in the doctoral thesis the materials of foreign and domestic scientists regarding the theoretical understanding of the category «political space», as well as the processes of transnationalization.

A considerable attention in the dissertation is paid to the issues of transformation of the multilevel political space of the European Union after the approval of the Lisbon Treaty, the theoretical substantiation of the EU's foreign policy and its positioning in Ukraine, the implementation of the European Neighbourhood Policy, in particular, within the framework of the Eastern Partnership. It was figured out that the result of the long process of integration of member states into a supranational economic and political union was the creation of a unique form of supranational organizational field, in which the levels of successfulness in searching for balances to fulfill the ratio of national interests to the interests of unification determines further dynamics of development.

Another important development in the process of analysis is the identification of the main system-shaping factors that directly affect the process of transnationalization of the common political space of Ukraine and the EU.

Such factors include: institutional and inter-party cooperation, interregional and cross-border cooperation, Europeanization, civil society, business, TNCs, trade unions, media, sports and cultural exchanges.

The factor of institutional cooperation, which directly influences the process of transnationalization of the political space of Ukraine and the EU, includes the inter-parliamentary level of cooperation and involvement in the decision-making process of civil society.

It is revealed that due to Europeanization there is a blurring of legal, institutional, geopolitical, cultural and also transaction boundaries. The proposed formulation of «transaction boundaries» is almost not found in political academic discourse, though, considering the importance of its use in the context of spatial perception, it should be understood as a phenomenon that embodies certain spatial boundaries, but these limits are not set at the expense of physical boundaries.

Particular attention deserves an analysis of non-typical agents of transnationalism, that play a role in shaping the common political space of Ukraine and the EU. This, in turn, makes it possible to counteract obtained results to rather abstract theories of globalization and transnationalism, in which there is some depersonalization of the actors involved. This approach allows one to identify an individual, or a group of individuals, who by their actions form a transnational social space, increase interconnections between themselves, give impulses and determine the contemporary spatial dynamics.

In addition, within the framework of the policy-analytical modelling of the prospects for Ukraine's integration into the political space of the European Union, the role of parliament, political parties and civil society in shaping the common political space of Ukraine and the EU was determined by strengthening institutional capacity, the ability of political elites to prioritize issues of European integration in the domestic political discourse, as well as to provide the appropriate level of support for the euro-integration direction in society.

At the Ukrainian political science school, the definition of the activities of transnational political foundations has become a rather innovative, these foundations are ideologically close to the main European political parties as an auxiliary factor, which also contributes to improving political culture, conducting informal consultations and ensuring Ukraine's support at the EU level. It is political foundations like international non-governmental organizations, that clearly illustrate transnationalization in action and promote, above all, pan-European identity through the introduction of political education, inter-party communication outside the EU, thus integrating the political spaces of different countries.

Within the framework of the dissertation, it is noted that inter-party cooperation at the level of Ukraine and the EU is not in its best shape. The main reason for this is in the significant difference between the institutional formation and institutional functioning of political parties. A serious disadvantage in advancement of Ukraine's interests in the European institutions is focusing attention on foreign policy deputies who are mainly «European-friendly» towards Ukraine. Instead, the contacts with representatives of those political factions that do not show a special interest in Ukrainian issues are rather weak, and this situation creates favourable conditions for lobbying interests of geopolitical opponents.

The coherence of the principles and values of the civil society of Ukraine and the EU serves as the most effective driver, which fills this cooperation with practical results.

The obtained calculations of feedback coefficients enabled to assume that the proposed cognitive model reflected the real processes of transnationalization of the political space of Ukraine and the EU, and that, through the strengthening of institutional and inter-party cooperation, the integration processes within the organizational field would intensify. The centrifugal processes that can increase the

level of conflict within the EU can negatively influence the prospect of further interpenetration of the political spaces of Ukraine and the EU.

Taking into account the results of cognitive modelling and the analysis conducted in the framework of the dissertation, there have been developed the scenarios for further integration of Ukraine into the EU political space that enable the expert environment and decision makers to account them in their work.

Key words: transnationalization, political space, institutional cooperation, organizational field, Europeanization, political parties, civil society, cognitive modelling, Ukraine, European Union.

Підп. до друку 21.05.2019.
Формат 60x84¹/₁₆. Папір офсетний.
Гарнітура «Times New Roman». Друк ризограф.
Умовн. друк. арк. 0,9. Тираж 100 пр. Зам. 5751.

Видавець і виготовлювач: ЧНУ ім. Петра Могили.
54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10.
Тел.: (0512)50-03-32, (0512)56-55-81
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6124 від 05.04.2018.

